

Т. М. Романюк, канд. екон. наук,
доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки
Прикарпатського національного університету,
м. Івано-Франківськ

ЗОВНІШНЯ ТРУДОВА МІГРАЦІЯ ЯК ФОРМА ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН НА ЗАКОРДОННИХ РИНКАХ ПРАЦІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ КРАЇНИ ТА РЕГІОНУ ДОНОРА РОБОЧОЇ СИЛИ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено зовнішня трудова міграція як форма зайнятості громадян на закордонних ринках праці та взаємозв'язок грошових переказів мігрантів, як економічного наслідку зовнішньої трудової міграції населення для країни донора робочої сили. Розглядається вплив цих грошових ін'єкцій на макро і мезоекономічні показники.

Сформульовано домінування позитивних економічних ефектів від міграційного капіталу, що створює умови для економічного розвитку регіонів і країни в цілому.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: зовнішня трудова міграція, грошові перекази мігрантів, споживання, заощадження, інвестиції, гранична схильність до споживання, мультиплікативний ефект, ВВП.

АННОТАЦИЯ. В статье исследуется внешняя трудовая миграция как форма занятости граждан на зарубежных рынках труда и взаимосвязь денежных переводов мигрантов, как экономического последствия внешней трудовой миграции населения для страны донора рабочей силы. Сформулировано доминирование положительных экономических эффектов от миграционного капитала, что создает условия для экономического развития регионов и страны в целом.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: внешняя трудовая миграция, денежные переводы мигрантов, потребление, сбережения, инвестиции, предельная склонность к потреблению, мультипликативный эффект, ВВП.

SUMMARY. In the article the external labor migration as a form of employment of citizens to foreign labor markets are researched. Interrelation of migrant remittances as economic implications of external labor migration to the country donor of labor also seen. The effect of these cash injections at the macro and mesoeconomic indicators are researched.

Formulated the dominance of positive economic effects of migration capital, thus creating conditions for economic development of regions and the country as a whole.

KEY WORDS: external labour migration, remittances, consumption, saving, investment, marginal propensity to consume, multiple effect, GDP.

Постановка проблеми. Лібералізація міграції і залучення практично усіх країн світу до світових міграційних процесів разом із поширенням капіталістичних відносин (перехід до ринкової економіки, лібералізація торгівлі, приватизація) стає визначальним рушієм по формуванню потоків трудових мігрантів з країн, що розвиваються, в промислово розвинені країни.

Мотивом до здійснення міграції є не вигідне матеріальне становище і бажання його виправити шляхом працевлаштування за кордоном, ширше — бажання збільшення власного капіталу. Слід зазначити, що виїзд за кордон одночасно пов'язаний з певними витратами, — тому він є свого роду інвестицією, — а також з передбаченням, що ця інвестиція окупиться як у процесі міграції, так і в майбутньому.

Різниця між доходами в країнах походження та призначення мігрантів, сприяє міграції [1—3].

Згідно неокласичної теорії, потоки робочої сили спрямовуються від країн з низьким рівнем заробітної плати до країн з високим рівнем доходів і капіталу (в тому числі і людський капітал). У результаті міграція сприяє зниженню заробітної плати в країнах призначення і підвищує доходи в країнах походження, поки не буде досягнута рівновага.

Накопичення емпіричних даних підтверджує основне положення неокласичної теорії про те, що імміграція пов'язана з міжнародними розходженнями в заробітній платі [4—5].

Розходження у заробітній платі не завжди буває найбільш важливим фактором у рішенні мігрувати. Вплив змінних величин (таких, як рівень безробіття) впливають на міграцію так само, якщо не більше, ніж відмінності в заробітній платі.

Нова економіка міграції стверджує, що міжнародна міграція пов'язана з невдачами на ринках, які загрожують матеріальному добробуту домашніх господарств і створюють перешкоди для їхнього економічного розвитку. У багатьох ситуаціях, особливо в країнах, що розвиваються, ринки капіталу, ф'ючерсів і страхування, можуть бути недоступними для домогосподарств. Для того щоб самостійно застрахуватися від ризиків, пов'язаних з доходами, виробництва і власності, або отримати доступ до дефіцитних капіталовкладень, домашні господарства відправляють одного або більше членів на зарубіжні ринки праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми економічних наслідків міграції і міграційної політики досліджені в наукових розвідках провідних вітчизняних зарубіжних учених. Помітний внесок до теоретичних і прикладних досліджень еконо-

міки міжнародної міграції населення внесли А. П. Гайдуцький, І. Г. Глущенко, Т. А. Драгунова, Х. Злотник, І. В. Івахнюк, В. А. Іонцев, А. Н. Каменський, Е. Лі, Е. М. Лібанова, О. А. Малиновська, Д. Массея, О. Р. Овчиннікова, В. Піше, Я. Л. Полянська, М. Пулен, І. М. Прибиткова, Д. Рата, М. Д. Романюк, С. В. Рязанцев, Л. А. Сжаастан, У. Я. Садова, Д. Саймон, П. Стокер, Ж. Тапінос, М. П. Тодаро, Б. Томас, О. В. Тюрюканова, Дж. Р. Харріс та ін.

У дослідженнях західних науковців підкреслюється, що все більше бідних домогосподарства використовують міжнародну міграцію для диверсифікації своїх портфелів праці. Домогосподарства не є ізольованими і вони тісно пов'язані з національними і міжнародними ринками та в значній мірі залежать від іноземних доходів для підтримки локальних інвестицій і споживання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міграція — це форма інвестиції, яка вимагає певних ресурсів. Найбідніші особи, з найбільшим ступенем маргіналізації, загалом не мігрують. Матеріальні ресурси, які має у своєму розпорядженні мігрант, складаються із коштів домогосподарства та позичкового капіталу. Ці кошти, роблять можливим не тільки виїзд, а також дають можливість більш незалежного вибору праці, довшого пошуку роботи. Певним чином вони унезалежнюють мігранта у країні призначення від необхідності погоджуватися на будь-яку роботу.

Грошові перекази мігрантів покращують добробут домашніх господарств шляхом зменшення бюджетних обмежень на споживання на суму грошових переказів, але якщо виникає відносна зміна цін, то грошові перекази не повинні впливати на інші види діяльності, що приносить дохід.

Грошові перекази збільшують продуктивність використання техніки, землі і найманої праці домашніх господарств. Крім того, вони сприяють придбанню активів, що приносять дохід. У результаті, грошові перекази піднімають доходи домашніх господарств більш ніж на сам обсяг грошових переказів, що не зіставляється з тезами неокласичної теорії. Високі доходи в країнах тяжіння, таким чином, стимулюють до міграції не тільки тому, що вони дають очікуваний приріст доходів протягом життя, а й тому, що вони пропонують бідним сім'ям спосіб послабити обмеження ліквідності і управління ризиками. Нова економіка міграції також оскаржує неокласичне припущення, що більш високий дохід має рівномірний вплив на процес заохочення міграції на всіх соціально-економічних рівнях. Відповідно до нової економіки міграції, сім'ї мігрують не тільки для поліпшення абсо-

лютних доходів, але і для збільшення своїх доходів у порівнянні з іншими членами суспільства.

Мігрант має на меті збільшення своїх активів завдяки доходів від заробітчанства за кордоном. Але одночасно здобуває іншу форму капіталу — новий досвід, кваліфікацію, мови, навчання дітей за кордоном чи фінансування навчання у власній країні, нові контакти з людьми, — які у довгостроковій перспективі можуть стати інвестиціями економічного характеру.

Доходи мігрантів призначаються для споживання у країні призначення, а тому складають економічну цінність цієї країни. Одночасно багато мігрантів, особливо з тих, хто зважився на виїзд працювати з огляду на економічний примус, різко обмежує видатки на безпосередні витрати у країні працевлаштування, натомість значна частина їх доходів призначається для витрат членами їх родин у країні походження.

Найочікуванішими інвестиціями є купівля нерухомості, будівництво, ремонт будинку у країні походження. Ці інвестиції створюють додатковий ефект: збільшують ВРП регіону, куди їх вкладають.

Грошові перекази є найвідчутнішою вигодою від міжнародної міграції для країн походження мігрантів. Основними джерелами валютних доходів країн-експортерів робочої сили є: грошові потоки мігрантів, котрі спрямовуються в домогосподарства, що використовують їх на споживання, заощадження і приватне інвестування та доходи фірм-посередників. Ці кошти значно перевищують розміри офіційної допомоги. Цей тип приватного перерозподілу фінансових ресурсів є ефективнішим, стабільнішим, більш цільовим, ніж всі офіційні механізми фінансової допомоги.

Використання грошових переказів свідчить, що значна їх частина використовується на щоденні витрати, такі як продукти харчування, одяг і медичне обслуговування. Ці грошові ресурси також витрачаються на будівництво чи ремонт житла, купівлю землі, великої рогатої худоби або на товари тривалого користування і виплату боргів за міграцію. Як правило, тільки незначний відсоток грошових переказів йде на заощадження, освіту і інвестиції.

Не так, як інші розвинені економіки, вітчизняна мало бере участь у тих секторах, де формується найбільший відсоток доданої вартості. Але, тим не менш, наша участь на міжнародних ринках присутня. Втративши багато ринків збуту, нині ми конкурентні на світовому ринку експортом робочої сили та сировини. І це наша участь у процесах глобалізації. За кордон виїжджає економічно активне населення, прототип середнього класу соціуму,

який працює в країнах-реципієнтах і генерує додаткову вартість в економіках цих країн, надсилаючи додому гроші за свою працю. При дослідженні процесів зовнішньої трудової міграції визначального значення набуває комплексна оцінка її соціально-економічних наслідків (рис. 1).

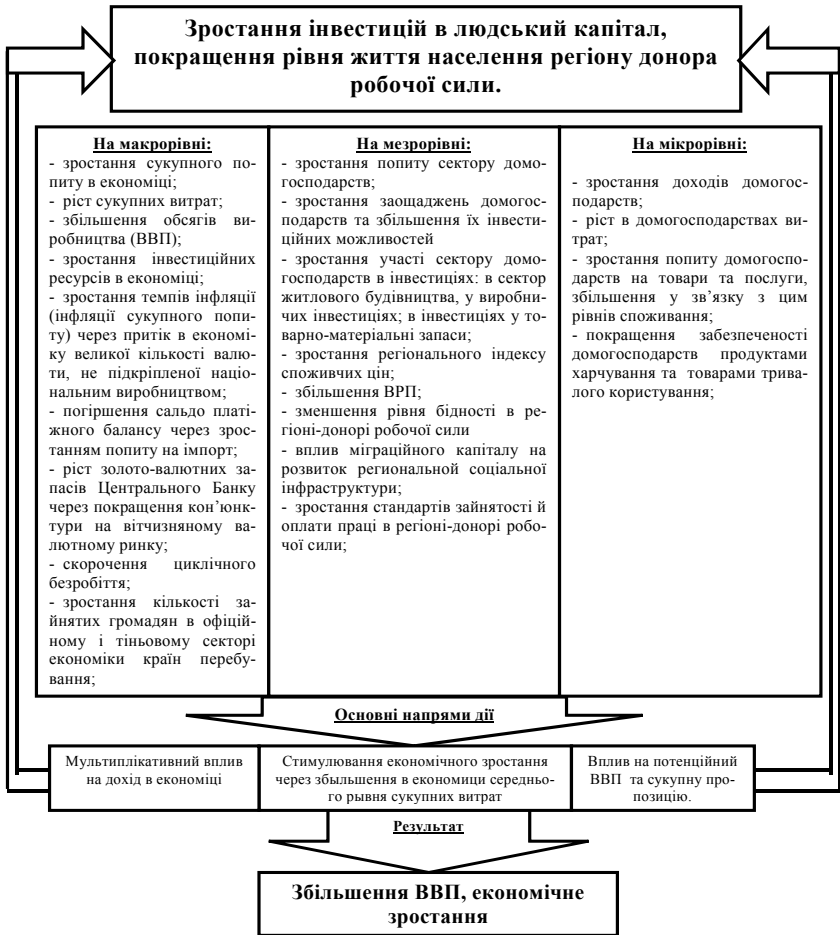

Рис. 1. Механізм формування впливу зовнішньої трудової міграції на економіку країни (регіону) походження робочої сили

Економічний вплив грошових потоків мігрантів обумовлюється наступними процесами:

1) Перекази мігрантів, як правило, проводяться у вільноконвертованій валюті, що є досить важливим для проведення ефективного валютного регулювання Центральними банками, допомагає часто уникати інтервенцій цих інституцій у період гострого дефіциту валюти на національному грошовому ринку.

2) Притік додаткових ресурсів забезпечує робочі місця для національної економіки, оскільки кошти із-за кордону неминуче стимулюють зростання сукупного попиту, котрий у свою чергу є основним рушієм для зростання сукупної вартості усіх кінцевих товарів і послуг, що виробляються в економіці протягом певного періоду.

3) Стимуляція сукупного попиту через зростання грошової маси призводить до підвищення споживання сектору домогосподарств (як реципієнта грошових переказів), що в свою чергу дає імпульс до зростання виробництва і зайнятості, і, відповідно, скорочення безробіття.

4) Збільшення рівня зайнятості та зростання номінальної заробітної плати для найманих працюючих зумовить ріст знову ж таки споживання та заощадження.

5) Коли грошові перекази становлять істотну частку від ВВП країни-реципієнта або ВРПП, вони є провісниками інфляції попиту. Масовий притік грошей із-за кордону, не підкріплений виробництвом національною економікою товарів і послуг буде стимулювати появу інфляційні процеси. Ціни будуть зростати, щоб врівноважити стрімке зростання попиту з наявними можливостями економіки.

6) Якщо ж зароблені мігрантами ресурси інвестуються, то вони відіграють подвійну роль в економіці, оскільки в короткостроковому періоді, впливаючи на сукупний попит, визначають обсяг виробництва, а в довгостроковому періоді стимулюють економічне зростання в країні через капіталоутворення, на потенційний обсяг випуску та сукупну пропозицію.

Зовнішня трудова міграція завдяки грошовим потокам мігрантів створює суттєві соціально-економічні зрушення в економіці регіону. Насамперед, вони спрямовуються в домогосподарства, покращуючи їхній добробут і збільшуючи доходи. Залежно від схильності до споживання кожного домогосподарства буде формуватися пропорція між споживанням, заощадженням і накопиченням ресурсів для інвестування. Спрямування додаткових доходів на споживання покращує забезпеченість домогосподарств продуктами харчування, зростає також доступ до освітніх і медичних послуг, створюються умови для покращення забезпеченості

житлом й іншими майновими характеристиками, що в кінцевому результаті зменшує рівень бідності домогосподарств і формує передумови до підвищення життєвого рівня.

Чим вищий показник граничної схильності до споживання серед домогосподарств, тим більшим є мультиплікативний вплив на дохід в економіці. Частина доходу, котра не споживається, заощаджується, що збільшує обсяг депозитів і зміцнює фінансовий сектор. Зростання кількості валюти в грошовому обігу створює можливості для поповнення золото-валютних резервів НБУ шляхом її викупу в населення в період дефіциту валюти на Міжбанківській валютній біржі.

Накопичення інвестиційних ресурсів домогосподарствами згодом спрямується в житлове будівництво, на формування товарно-матеріальних запасів, або на купівлю обладнання, устаткування. Збільшення доходів домогосподарств призводить до зростання інвестицій у людський капітал і рівня доступності соціально значимих послуг у регіоні, а відкриття власного бізнесу створює нові робочі місця і збільшує фіскальні відрахування до бюджету.

Серед негативних наслідків, які отримує економіка країни донора робочої сили, є, зокрема: спад ВВП через невикористання праці мігрантів у країні їх походження; зростання грошової маси в обігу завдяки притоку коштів з-за кордону, що не підкріплено виробництвом і спричиняє інфляцію попиту. Це також призводить до зростання індексу споживчих цін у тих регіонах, де є велика кількість мігрантів за кордоном і куди спрямовуються значні грошові потоки.

Трудові мігранти, що зайняті за кордоном, зменшують навантаження на вітчизняний ринок праці й скорочують попит на працю. Засвоєння учасниками трудових міграцій норм поведінки та економічної діяльності більш розвинених регіонів призводить до зростання стандартів зайнятості й оплати праці в регіоні-донорі робочої сили.

Економічні наслідки для регіону донора характеризуються домінуванням позитивних ефектів, а соціальні наслідки — негативні. У мігрантів обмежені пенсійні та страхові права через нерегульований статус перебування їх за кордоном. Через виснажливу працю та погані умови проживання погіршується здоров'я трудових мігрантів, знижується кваліфікація через зайнятість мігрантів на роботах, що не потребують високої кваліфікації, погіршується якісний склад робочої сили. Внаслідок тривалого перебування членів родини за кордоном послаблюються сімейні зв'язки та роль інституту сім'ї, зростає кількість розлучень, знижується народжуваність, набуває поширення соціальне сирітство.

Оскільки грошові перекази надходять безпосередньо в домашні господарства мігрантів, які мають високу схильність до споживання, вони справляють ефект мультиплікатора на національний дохід країни. Збільшені витрати сімей мігрантів на товари і послуги, вироблені в секторах з надмірними виробничими потужностями, приводять до створення робочих місць і отримання доходів іншими громадянами, додаткові витрати яких, у свою чергу, приносять користь іншим особам і так далі.

Якщо проаналізувати кількісні показники цих фінансових ін'єкцій то у 2011 році (табл. 1) загальні обсяги грошових переказів в Україну із-за кордону були оцінені в 7019 млрд дол. США (4,2 % від ВВП), що було більшим за попередній рік на 19,7 % . Ця сума майже еквівалентна розміру коштів, що надійшли в Україну як прямі іноземні інвестиції (7,2 млрд дол. США). Обсяги грошових переказів у 2011 році були максимальними за останні 5 років — на 0,8 млрд дол. США більше, ніж у 2008 році.

Відношення грошових переказів до ВВП залишається достатньо високим (у 2007—2008 роках це відношення становило 3,4 %).

Таблиця 1

**ДИНАМІКА ОБСЯГІВ ПРИВАТНИХ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ
ІЗ-ЗА КОРДОНУ В УКРАЇНУ (млн дол. США) [6]**

Показники	2008	2009	2010	2011
Надходження - всього				
з них:	6177	5370	5862	7019
— надійшло через коррахунки банків	3275	2832	2959	3252
— надійшло через міжнародні платіжні системи	2097	1825	2126	2804
— ввезено неформальними шляхами	805	713	777	963
у тому числі:				
1. Оплата праці(без врахування податків та витрат у країні перебування)	3024	2855	3373	4022
з них:				
— грошові кошти, що ввезені неформальними шляхами	414	352	455	569
2. Приватні трансферти	3153	2515	2489	2997
у тому числі:				
Грошові перекази робітників, що працюють за кордоном,	2140	1643	1560	1890
з них:				
— грошові кошти, що ввезені неформальними шляхами	391	361	322	394
Інші приватні трансферти	1013	872	929	1107
Довідково:	3,4	4,6	4,3	4,2
обсяги грошових переказів у % до ВВП				

Поступово змінюється структура грошових переказів за каналами надходження: зростає привабливість міжнародних платіжних систем для переказу коштів із-за кордону. Якщо у 2008 — 2009 роках через них проходила третина обсягів переказів в Україну, то в 2011 році ця частка зросла до 40 %. За оцінками Національного банку України, обсяги коштів, що надійшли в країну неформальними каналами (шляхом передавання готівки або матеріальних цінностей від одного домогосподарства іншому), за 2011 рік становили 1,0 млрд дол. США, або 13,7 % від загальних обсягів грошових переказів в Україну.

Залежно від джерел формування грошові потоки, що надходили із-за кордону, враховуються в різних статтях поточного рахунку платіжного балансу. Перекази, що надійшли в 2011 році як оплата праці (тобто від працівників, що працюють за кордоном менше року), становили 4,0 млрд дол. США (на 19,2 % більше, ніж у 2010 році). Перекази у формі приватних трансфертів становили 3 млрд дол. США, збільшившись на 20,4 %. У структурі приватних трансфертів майже дві третини (63 %) припадає на грошові перекази робітників, які працюють за кордоном більше року, і 36,9 % — на інші приватні трансферти. Поступово зростає частка переказів у формі оплати праці, що за 2011 рік становила 57,3 % (у 2008 році — лише 49,0 %) [6].

Розподіл грошових переказів за країнами характеризується високим ступенем концентрації: понад 70 % переказів здійснювалося із семи країн. Лідером за обсягами грошових потоків в Україну залишилася Росія, обсяги надходжень з якої порівняно з 2010 роком збільшилися на 22,8 % — до майже 2 млрд дол. США (переказами, що надійшли в Україну через офіційні канали через банківську систему та з використанням міжнародних систем переказу коштів).

Загалом на країни СНД у 2011 році припадало 30 % загального обсягу грошових переказів із-за кордону. Серед країн дальнього зарубіжжя лідерами залишаються США та Німеччина (відповідно 10,1 % і 7,0 % від загальних обсягів грошових переказів в Україну). Варто відзначити значне збільшення обсягів грошових переказів із Кіпру (на 36,8 %), Італії (на 15,4 %), Греції (на 12,6 %). Водночас обсяги переказів зі Сполученого Королівства зменшилися у 2011 році на 2,3 % [6].

Висновки з проведеного дослідження. На підставі систематизації в оцінці наслідків зовнішньої трудової міграції на економічні показники країни (регіону) донора робочої сили виділено два рівні напрямів впливу: 1) на макроекономічному рівні вона

впливає на: сукупний попит, сукупні витрати, обсяг ВВП, економічне зростання, інвестиційні ресурси в економіці, платіжний баланс, золотовалютні резерви НБУ, рівень безробіття, рівень зайнятості, темпи інфляції; 2) на мезоекономічному рівні міграція викликає: зростання попиту сектору домогосподарств, збільшення домогосподарствами витрат і зростання споживання окремих видів товарів і послуг; покращення стабільності фінансового сектору завдяки зростанням обсягу заощаджень домогосподарств; зростання регіонального індексу споживчих цін та поява локальної інфляції сукупного попиту; збільшення ВРП; зростання участі сектору домогосподарств в інвестиціях: у людський капітал, житлове будівництво, обладнання, товарно-матеріальні запаси.

В сучасних умовах найбільш важливо розглянути міграцію населення у зв'язку з рухом капіталу, створенням нових робочих місць і зміною регіональних показників життєвого рівня в контексті загального соціально-економічного розвитку країни.

Таким чином, грошові трансферти мігрантів, по суті, формують окрему складову міжнародного ринку капіталу — міграційний капітал. Його обсяги можна характеризувати як доходи мігрантів, які, за мінусом витрат на їхнє перебування в країні працевлаштування, направляються на батьківщину і використовуються для підвищення рівня життя рідних і близьких, розвитку локальних територій і країн у цілому.

Література

1. *Sjaastad, Larry A.* 1962. «The Costs and Returns of Human Migration». *Journal of Political Economy* 70: 80-9.

2. *Todaro, M. P.*, 1969, A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries. *American Economic Review* 59(1): 139-148.

3. *Todaro, Michael, and Lydia Maruszko.* 1987. «Illegal Migration and U.S. Immigration Reform: A Conceptual Population and Development Review 13:101-14.

4. *Taylor, J. E.* 1987. Undocumented Mexico-U.S. migration and the returns to households in rural Mexico. *American Journal of Agricultural Economics* 69:626–38.

5. *Funkhouser, E.* (1992), «Mass Emigration, Remittances and Economic Adjustment: The Case of El Salvador,» in G. J. Borjas and R. B. Freeman (eds).

6. Національний банк України, Генеральний економічний департамент, Департамент платіжного балансу — Режим доступу: www.bank.gov.ua

7. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=91916>

Статтю подано до редакції 19.06.12